

МУТОБИҚГАРДОНИИ МАҚСАДҲОИ БОНКИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН БА ШАРОИТИ МУОСИР

Б.М. Чураев

Фонди қарзии хурди “Фонди бозтамвил”

Дар мақолаи мазкур мақсад аз ҷаҳояти Бонки миллии Тоҷикистон, ҳамчун танзимгари низоми бонкӣ ва амалигардонандаи сиёсати пулию қарзӣ мавриди тадқиқ қарор дода шудааст. Бонки миллии Тоҷикистон ҷиҳати расидан ба мақсади асосии худ сиёсати пулию қарзиро таҳия ва дар амал татбиқ менамояд. Фишангҳои амалигардонии сиёсати пулию қарзӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, бартарии сиёсати ҳадафгирии таваррум қайд гардидааст. Ҳамзамон, таҳлили муқоисавии мақсадҳои бонкҳои марказии давлатҳои тараққиқарда ва давлатҳои собиқ иттифоқи Шӯравӣ анҷом додашудааст. Дар робита ба таҳлили анҷомдодашуда ба Бонки миллии Тоҷикистон тавсия дода шудааст, ки бо истифода аз таҷрибаи пешрафтаи бонкҳои марказӣ мақсадҳои худро тақмил дода ба шароити муосир мутобиқ гардонад. Ба Бонки миллии тавсия дода шудааст, ки мақсадҳои худро фарохтар гардонид: (1) таъмини суботи молиявӣ, (2) ҷаҳолгардонии бозори молиявӣ, (3) баҳодихӣ ва пешгирии хавфҳо дар низоми молиявӣ (4) мусоидат намудан ба ҷимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон ва рушди ҷомеа ҳамчун, мақсадҳои иловагии Бонки миллии Тоҷикистон муқаррар карда шаванд.

Калидвожаҳо: бонки марказӣ, низоми бонкӣ, сиёсати пулию қарзӣ, таваррум, ҳадафгирии таваррум, суботи молиявӣ, меъёри бозтамвил.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ЦЕЛЕЙ НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА ТАДЖИКИСТАНА СОВРЕМЕННЫМ УСЛОВИЯМ

Б.М. Джураев

В статье рассматривается цель деятельности Национального банка Таджикистана как регулятора банковской системы и исполнителя денежно-кредитной политики. Национальный банк Таджикистана разрабатывает и реализует денежно-кредитную политику для достижения своей главной цели. Были изучены рычаги реализации денежно-кредитной политики, отмечены преимущества политики таргетирования инфляции. При этом был проведен сравнительный анализ целей центральных банков развитых стран и стран бывшего Советского Союза. В связи с проведенным анализом Национальному банку Таджикистана было рекомендовано усовершенствовать свои цели и адаптировать их к современным условиям, используя передовой опыт центральных банков. Предлагается усовершенствовать цели Национального банка Таджикистана и установить в качестве дополнительных целей Национального банка Таджикистана: (1) обеспечение финансовой стабильности, (2) стимулирование развития финансового рынка, (3) оценка и предотвращение рисков в финансовой системе, (4) содействие защите прав потребителей и социальному развитию.

Ключевые слова: центральный банк, банковская система, денежно-кредитная политика, инфляция, таргетирование инфляции, финансовая стабильность, ставка рефинансирования.

TRANSFORMATION OF THE GOALS OF THE NATIONAL BANK OF TAJIKISTAN TO MODERN CONDITIONS

B.M. Juraev

The article examines the purpose of the NBT as a regulator of the banking system. NBT develops and implements monetary policy to achieve its main goal. The levers of monetary policy implementation were studied, the advantages of inflation targeting policy were noted. At the same time, a comparative analysis of the goals of central banks of developed countries and countries of the former Soviet Union was carried out. Based on the analysis, the National Bank of Tajikistan was recommended to improve its tasks and adapt them to modern conditions, using the best practices of central banks. It is proposed to improve as additional objectives of the National Bank of Tajikistan: (1) ensuring financial stability, (2) stimulating the development of the financial market, (3) assessing and preventing risks in the financial system, (4) promoting consumer protection and social development.

Keywords: central bank, banking system, monetary policy, inflation, inflation targeting, financial stability, refinancing rate.

Муқаддима

Яке аз унсурҳои механизми идоракунии давлат, инчунин, батанзимдарорандаи калидии низоми бонкӣ ва амалигардонандаи сиёсати пулию қарзӣ дар шароити муосир маҳз Бонки марказӣ ба ҳисоб меравад.

Вазифаи Бонки марказиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Бонки миллии Тоҷикистон иҷро мекунад, ки он ҷаҳояти худро дар асоси муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон” ба роҳ мемонад.

Саҳми Бонки миллии Тоҷикистон ҳамчун, ниғаҳдорандаи сатҳи муътадили нархҳо дар давраи дарозмуҳлат ва амалигардонандаи сиёсати пулию қарзӣ, ҷиҳати таъмини рушди устувори иқтисодии миллӣ, назаррас ба ҳисоб рафта, маҳз аз сиёсати пешгирифтаи ин танзимгар рушди устувори иқтисодӣ ва ҷоннокшавии бахши воқеии иқтисодӣ вобаста мебошад. То соли 2011 мақсади асосии БМТ нигоҳдории қобиляти харидории пули миллӣ нисбат ба асҳори хориҷӣ буд, аммо пас аз соли 2011 мақсади асосии БМТ нигоҳдории муътадили сатҳи нархҳо дар давраи дарозмуҳлат гардид. Зарурати ин гуна мақсадгузорӣ пеш аз ҳама талаботи иқтисодии ҷаҳони мосир ва татбиқи таҷрибаи амалигардонии сиёсати

пулиро қарзии пешрафтаи ҷаҳонӣ буд. Чӣ тавре ки мебинем, имрӯзҳо сиёсати пешгирифтаи БМТ то ҳадде дуруст буда, ба мақсадҳои гузаштаи худ ноил гардида истодааст, аммо бо мутташаниҷ шудани вазъи геосиёсии ҷаҳонӣ, тағйирёбии самтҳои тичорати ҷаҳонӣ, татбиқи шаклҳои нави пардохт (асъори рақамӣ, криптоасъор), татбиқи таҳримҳо алайҳи шарикони тичоратии мо зарурати такмилдиҳии мақсадҳои Бонкҳои марказиро, аз ҷумла БМТ-ро ба миён меорад.

Бояд қайд намуд, ки роҷеъ ба мавқеи Бонки миллии Тоҷикистон дар татбиқи сиёсати иқтисодии кишвар олимони ватанӣ, аз ҷумла Саидмуродов Л.Ҳ., Шариф Раҳимзода, Шарипов Б.М., Давлатов И.Ҳ. ва Умаров Ҳ.У. тадқиқот анҷом додаанд, аммо дар ин тадқиқотҳо ба масъалаи такмили мақсадҳои БМТ ҳамчун танзимгар диққати хоса дода нашудааст.

Аз ин рӯ, дар мақолаи мазкур тасмим гирифта шудааст, ки дар асоси омӯзиши тадқиқот мавҷуда ва бо истифода аз таҷрибаи ҷаҳонӣ роҳҳои мутобикгардонии мақсади БМТ ба талаботи муосир баррасӣ карда шавад.

Гузориши масъала ва усулҳои тадқиқот

Бонки миллии Тоҷикистон институти оммавӣ-ҳуқуқии мустақил буда, ҳуқуқи инҳисории ҷопи пули миллиро дошта, дар батанзимдарорӣ ва таъмини рушди муътадили низоми муосири молиявӣ иқтисодӣ нақши муассирро мебошад. Аммо ба ҳамаи ин нигоҳ накарда ба асосҳои ҳуқуқӣ ва аз лиҳози илмӣ таҳқиқҳои кофӣ дар бобати нақш ва саҳми Бонки миллии дар замони муосир, инчунин мутобикгардонии мақсади Бонки миллии ба давраи муосир назари ягона мавҷуд нест.

Аз ин лиҳоз, то ҳол масъалаи омӯзиши мақсадҳои Бонки миллии Тоҷикистон ва саҳми он дар рушди иқтисодиёти миллии мубрам буда, тадқиқоти иловагиро талаб менамояд.

Ҷиҳати муайян намудани мақсади Бонки миллии Тоҷикистон дар рушди иқтисоди миллии мо бояд пеш аз ҳама ду масъалаи асосиро мавриди таҳлил қарор диҳем.

Якум, равшани андохтан ба ҷанба ва мақоми ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон. Масъалаи мазкур бисёр муҳим ба ҳисоб меравад, чунки Бонки миллии Тоҷикистон ягона мақомоте мебошад, ки ба вай ваколат дода шудааст, ки низоми бонкиро идора ва танзим намояд. Ҳамзамон, мавриди қайд аст, ки БМТ назар ба дигар иштирокчиёни бозори молиявӣ ҳуқуқи махсуси ҳуқуқэҷодкуниро дорад.

Хусусияти хоси мақоми он бо табиати духурагии мақоми ҳуқуқии Бонки миллии маънидод карда мешавад.

Аз як тараф БМТ ҳуқуқи таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқиро дорад, ки иҷрои он аз ҷониби иштирокчиёни низоми бонкӣ дар доираи қонунгузори ҷорӣ ҳатмист, аммо ба ин мақомаш нигоҳ накарда онро ба ягон шохаи ҳокимияти давлатӣ, ки Конститутсия муқаррар кардааст, ҳамроҳ кардан мумкин нест.

Аз тарафи дигар, БМТ ҳамчун шахси ҳуқуқии мустақиле баромад менамояд, ки аз як тараф сармояи оинномавии он ва молиякунӣ он ба давлат тааллуқ дошта, аз тарафи дигар бонк мустақилияти молиявӣ дорад. Маҳз ҷунин духурагӣ бисёр саволҳоро роҷеъ ба мақоми ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон ҳамчун шахси ҳуқуқӣ ва ё мақомоти давлатӣ ба миён меорад.

Дар бисёр давлатҳо бонки марказӣ мустақил буда, ҳамчун мега-танзимгар, яъне танзимгари бузург нуфузи баланд дошта, самти рушди иқтисодиёти миллиро муқаррар менамояд.

Дар мақолаи мазкур, бо истифода аз усулҳои тадқиқоти индуксия, муқоисавӣ ва гуруҳбандии мақсадҳои бонкҳои марказии давлатҳои ҳамсоя ва пешрафтаи ҷаҳонӣ мо кушиш ба сайё меаҷам, ки раванди мутобикгардонии мақсади БМТ ба шароити муосирро пешниҳод намоем.

Дар доираи тадқиқоти мазкур мо ба назари расмӣ БМТ таъя мекунем, яъне Бонки миллии Тоҷикистон шахси ҳуқуқӣ буда, интишоргари пули миллии ва идоракунандаи захираҳои асъорӣ тилоии давлат мебошад ва пурра молиякунӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон 28 июни соли 1991 дар пояи филиали Бонки давлатии Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ дар Тоҷикистон таъсис додашуда, дар аввал номи он Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ном дошта, он аз зери тобеияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бароварда шуд, ва бо ин роҳ мустақилияти он таъмин карда шуд. Баъдан соли 1996 дар асоси қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон номи Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Бонки миллии Тоҷикистон (БМТ) таъдил дода шуд [13, С.47]

Бинобар зарурати таъмин намудани заминаи ҳуқуқии фаъолияти низоми бонкии мустақил дар ҷумҳурии соҳибхотӣ ва мустақил 21 феввали соли 1991 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти бонкӣ” аз ҷониби Шурои Олӣ қабул гардид.

Дар солҳои аввали фаъолияти худ Бонки миллии Тоҷикистон ҷиҳати таъмин намудани рушди иқтисодиёт дар давраи гузарии ба иқтисодиёти бозорӣ бо қарздиҳии бонкҳои наватъсис

аз қабилӣ Амонатбанк, Агронивестбанк (Агропромбанк), Тоҷиксодиротбанк (Внешэкономбанк), Ориёнбанк ва Тоҷикбизнесбанк машғул буд, ки ин фаъолият ба бонки марказӣ дар давраи гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ хос набуд, аммо бо назардошти дар ҳолати ҷанги шаҳрвандӣ қарор доштан ва сукути рушди иқтисодӣ ин ягона роҳи баромадан аз бӯҳрони иқтисодӣ буд [2. С.108].

Пас аз боздоштани сукути рушди иқтисодӣ оғоз аз соли 1997 Бонки миллии Тоҷикистон ба иҷрои вазифаҳои аслии худ оғоз кард. Маҳз иҷрои мақсад ва вазифаҳои асосии бонки марказӣ яке аз омилҳои асосие мебошанд, ки ба онҳо фаъолияти озод ва мустақилиятро таъмин менамоянд.

Мутобиқи моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон” мақсади Бонки миллии Тоҷикистон ба ду ғӯруҳ ҷудо карда шудааст: асосӣ ва иловагӣ.

Мақсади асосии Бонки миллии Тоҷикистон ноил шудан, нигоҳ доштани сатҳи муътадили нархҳои дохилӣ дар давраи дарозмуҳлат мебошад.

Мақсадҳои иловагии Бонки миллии Тоҷикистон, ки бо дарназардошти бартарияти мақсади асосии он амалӣ карда мешаванд, инҳоянд:

- таъмини устувории низоми бонкии давлат;
- мусоидат ба фаъолияти самаранок ва мунтазами низоми пардохт [7].

Ҳамзамон, бояд зикр намуд, ки бо ин мақсадҳо доираи фаъолияти Бонки миллии Тоҷикистон маҳдуд нагардида, Бонки миллии Тоҷикистон ҷиҳати расидан ба мақсадҳои гузоштаи худ дигари вазифаҳоеро, ки қонунгузори ҷорӣ ба вай вобаста кардааст, иҷро менамояд.

Тибқи моддаи 16 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон” Бонки миллии Тоҷикистон бо мақсади нигоҳдории сатҳи муътадили нархҳо дар давраи дарозмуҳлат сиёсати фоизиро барои таъсиррасонӣ ба меъёрҳои фоизи бозорӣ истифода мебарад [7].

Дар баробари ин, БМТ барои расидан ба мақсади асосии худ сиёсати пулию қарзиро таҳия ва дар амал татбиқ менамояд.

Мақсади стратегии сиёсати пулию қарзӣ бояд ба мақсадҳои умумии стратегии сиёсати иҷтимоию иқтисодии давлат ва муътадил гардондани ҳаҷми истеҳсолот, таъмини шуғл ва сатҳи нархҳо тобеъ карда шавад. Мақсади тактикии сиёсати пулию қарзӣ таъмини устувории дохилии пул, яъне таносуби оптималии байни талабот ба он ва пешниҳоди он мебошад [10].

Моделҳои муосири назариявии сиёсати пулию қарзӣ худ ифодакунандаи омехтаи назарияи монетаристӣ ва кейсианӣ мебошад, ки дар он лаҳзаҳои хосси ҳар як назария ба инобат гирифта шудааст. Имрӯзҳо дар сиёсати пулию қарзӣ барои давраи дарозмуддат паҳлуи монетаристӣ бисер ба назар мерасад. Дар давраи кӯтоҳмуддат бошад, давлат барои таъмин намудани рушди иқтисодӣ метавонад ба меъёри фоизӣ таъсир расонад [3].

Бонки миллии ҷиҳати расидан ба мақсади асосии худ, яъне таъмини муътадили нархҳо дар давраи дарозмуддат фишангҳои сиёсати пулию қарзиро мавриди истифода қарор медиҳад ва дар ин робита тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқии дохилӣ барои ҳар яки онҳо меъёри фоизро муқаррар менамояд.

Бонки миллии Тоҷикистон баҳри таъмини самаранокии идоракунии сиёсати пулию қарзӣ, танзими ҳадафи амалиёти худ, идоракунии сатҳи пардохтпазирӣ дар низоми бонкӣ фишангҳои зерини сиёсати пулию қарзиро истифода мебарад:

1. Меъёрҳои фоизӣ аз рӯи амалиёти Бонки миллии Тоҷикистон;
2. Меъёрҳои захираҳои ҳатмӣ;
3. Амалиёт дар бозори озод;
4. Қарздиҳӣ ба ташкилотҳои қарзии молиявӣ;
5. Танзими асъор ва амалиёти асъорӣ;
6. Муқаррар кардани ҳудуди афзоиши ҳаҷми пул;
7. Маҳдудкунии микдории бевосита.

Бонки миллии Тоҷикистон ҷиҳати таъсир расонидан ба меъёри фоизи бозорӣ асосан меъёри фоизи асосӣ ва ё фоизи калидиро истифода мебарад. Меъёри фоизи мазкурро меъёри бозтамвил низ меноманд. Маҳз дар асоси ҳамин фоиз меъёри фоизи дигар фишангҳои сиёсати пулию қарзӣ муқаррар мегардад. Ба санаи 5 майи соли 2025 меъёри фоизи асосӣ (бозтамвил), ки аз ҷониби Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон тасдиқ шудааст 8,25 % ташкил медиҳад. Боиси зикр аст, ки БМТ дар робита ба тамоюли тағйирёбии сатҳи нархҳои молу маҳсулот ва дурнамои пешгирии хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисодиёт метавонад меъёри фоизи асосиро тағйир диҳад.

Бонки миллии тибқи талаботи қонунгузорӣ барои ташкилотҳои қарзии молиявӣ аз рӯи пасандозҳои уҳдадориҳои ба он баробаркардашуда, захираҳои ҳатмӣ муқаррар мекунад. Меъёр

захираҳои ҳатмӣ бо пули миллӣ ва асъори хориҷӣ дар шакли фоиз муқаррар гардида, метавонанд барои ташкилоти қарзии молиявӣ вобаста ба шакли таъсисёбиашон фарқ дошта бошад.

Маблағҳои аз ҳисоби захираҳои ҳатмӣ ҷамъшуда барои иҷрои уҳдадориҳои ташкилоти қарзии молиявӣ ҳангоми бозхондани иҷозатномаашон, истифода мешаванд.

Ба санаи 5 майи соли 2025 меъёри захираҳои ҳатмӣ бо пули миллӣ-сомонӣ бо меъёри 3% ва бо асъори хориҷӣ бо меъёри 9% муқаррар гардидааст. Мақсад аз баланд муқаррар намудани меъёри захираҳои ҳатмӣ бо асъори хориҷӣ ин паст кардани сатҳи долларизатсия дар иқтисодиёт мебошад. Дар ин радиф, ташкилотҳои қарзии молиявӣ бештар кӯшиш менамоянд, ки пасандозҳоро бо пули миллӣ ҷалб намоянд, чунки хароҷот барои захираҳои ҳатмӣ бо пули миллӣ камтар мебошад (3%) ва ин иқтисодии молиявии онҳоро бештар менамояд. Бояд қайд намуд, ки БМТ муддати 4 сол аст, ки меъёри захираҳои ҳатмиро дар як сатҳ нигоҳ дошта истодааст, ин рафтор хос ба иқтисоди бозорӣ нест. Чунки меъёри бозтамвил тағйир ёфта истодааст, сатҳи таваррум низ дар тағйирёбист, нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ рӯ ба афзоиш ҳастанд, бо назардошти ин нишондиҳандаҳо БМТ зарур аст, ки меъёри фоизи захираҳои ҳатмиро бозбинӣ намояд ва онро то ҳадде паст фарорад.

БМТ бо мақсади батанзимдарории ҳаҷми пул дар муомилот, идоракунии қобилияти пардохтпазирии ташкилотҳои қарзии молиявӣ ва паст намудани фишорҳои таварруми амалиёт дар бозори озодро тавассути хариду фурӯши коғазҳои қиматноки худ, анҷом медиҳад. Яъне тавассути хариду фурӯши коғазҳои қиматноки худ ҷалби пасандозҳои ташкилотҳои қарзӣ ва додани қарзҳои кӯтоҳмуддат миқдори пули дар муомилотбударо ба танзим медарорад. Дар соли 2024 БМТ дар маҷмуъ 120 музоядаи фуруши коғазҳои қиматнокро ба маблағи 12 млрд. сомонӣ анҷом додааст [15].

Қонунгузорӣ ба Бонки миллии Тоҷикистон ваколат додааст, ки дар ҳолатҳои истисно ҷиҳати самаранок амалӣ кардани сиёсати пулию қарзӣ маҳдудкунии миқдори бевоситаро истифода намояд.

Бонки миллии Тоҷикистон ҷиҳати батанзимдарории миқдори пули дар муомилотбуда, нишондиҳандаҳои миқдори пулро тибқи самтҳои асосии сиёсати пулию қарзӣ муқаррар менамояд. Бо дарназардошти рушди муътадили иқтисодиёт унсурҳои пулӣ низ раванди тағйирёбӣ дошта, ҳаҷми пули нақди берун аз бонкҳо (M0) ба санаи 31 декабри соли 2024 маблағи 34,7 млрд. сомонино ташкил дод, ки нисбат ба ҳаҷми санаи соли 2023 28,8 фоиз зиёд мебошад [15].

Бонки миллии Тоҷикистон дар доираи ваколатҳояш метавонад дар мавридҳои зарурӣ барои таъмини пардохтпазирӣ ҳамчун қарздеҳи сатҳи охирин ба ташкилоти қарзии молиявӣ ба муҳлати то се моҳ қарз диҳад. Барои гирифтани қарз ташкилоти қарзии молиявиро зарур аст, ки нақша чорабиниҳои худ ҷиҳати самаранок истифодабарии қарзи мазкур пешниҳод намоянд.

Дар баробари ин БМТ бо мақсади таъмин намудани қобилияти харидории пули миллӣ-сомонӣ ва пешгирӣ кардани фишорҳои қурбии таварруми батанзимдарории амалиёти асъориро ҳамчун фишанги сиёсати пулию қарзӣ истифода менамояд.

Бозори дохилии асъор дар пояи сиёсати қурбии Бонки миллии Тоҷикистон фаъолият намуда, вазиғаҳои зеринро иҷро менамояд:

- аввал, таъмин намудани муътадили қурби пули миллӣ-сомонӣ нисбат ба асъори хориҷӣ ва роҳ надодан ба лаппишҳои аз эътидол зиёди қурбӣ;

- баъдан, самаранок идора намудани захираҳои байналмилалӣ ва зиёд намудани онҳо [3].

Айни замон сиёсати қурбии пешгирифтаи БМТ сиёсати қурбии шинокунандаи танзимшаванда бе муқаррар намудани ҳудудҳои он мебошад.

Мақсади асосии БМТ ва татбиқи сиёсати пулию қарзӣ тавъам буда, кӯтоҳ онро таъмини суботи нархӣ гуфтан мумкин аст. Фишанги асосӣ барои расидан ба ин мақсад ин механизм ва ё сиёсати ҳадафгирии таваррум мебошад. Ҳадафгирии таваррум ин аз ҷониби БМТ ҳамасола муқарар намудани сатҳи таваррум мебошад. Ин бо он мақсад муқаррар карда мешавад, ки аҳоли, соҳибкорон ва иштирокчиёни бозори молиявӣ тавонанд фаъолияти худро дар муҳити хеле пешгӯишавандаи беруна ба нақша гиранд.

Дар соли 2025 нишондиҳандаи мақсадноки таваррум барои давраи миёнамуҳлат, яъне ҳадафгирии таваррум дар сатҳи 5% (+/-2%) банақша гирифта шудааст.

Дар давраи амалигардонии сиёсати ҳадафгирии таваррум қурби асъор “шинокунандаи танзимшаванда бе муқаррар намудани ҳудудҳои он” мебошад. Яъне, қобилияти харидории пули миллӣ-сомонӣ нисбат ба асъори хориҷӣ дар пояи пешниҳод ва арза муқаррар мегардад ва танҳо дар ҳолатҳои лапишҳои аз эътидол зиёд БМТ ба он даҳлат мекунад. Ин сиёсати

пешгирифтаи БМТ асоснок буда, бевосита ба таъмини муътадили нархҳо мусоидат намуда истодааст.

Мувофиқи тадқиқоти сершумори назариявӣ, далелҳои таърихӣ ва таҷрибаи амалӣ таъсири судбахши таварруми паст ва пешбинишаванда ба фаъолияти иқтисодиро омилҳои зерин шарҳ медиҳанд.

Аввалан, таварруми паст ва муътадил номуайяни дар иқтисодиётро коҳиш медиҳад. Баръакси ин, таварруми баланд ҳавасмандии соҳибкоронро барои нақшаҳои дарозмуддат ва сармоягузори коҳиш медиҳад.

Сониян, таварруми паст ва муътадил эътимод ва боварии аҳоли ба пули миллиро зиёд мекунад. Ҳангоми набудани боварии аҳоли ба пули милли, боварӣ ба ташкилотҳои қарзӣ низ аз байн рафта, воридшавии депозитҳои шаҳрвандон ба низоми бонкӣ кам мешавад. Дар навбати худ, камшавии пасандозгузори дар бонкҳо боиси коҳишёбии иқтисодии молиявии бонкҳо гардида, имкони пешниҳоди қарздиҳии дарозмуддат ба иқтисодиётро маҳдуд мекунад.

Баъдан, таварруми паст ва муътадил ба таври умум бо устувории бештари бахши молиявӣ алоқаманд аст. Ин дар навбати худ, боиси ташаккули нархҳои дастраси захираҳои қарзӣ мегардад, ки барои амалигардонии лоиҳаҳои сармоягузори муҳим аст.

Ниҳоят, аз нигоҳи иҷтимоӣ таваррум ба қисмати камбизоати аҳоли бо сабаби гуногунии сохтори хароҷоти чунин хонаводаҳо нисбат ба табақаи сарватманди бештар таъсир мерасонад.

Дар ин робита Назаров Д.Т. дуруст қайд мекунад, ки бозори молиявии ба таври кофӣ инкишофёфта, боварии аҳоли ва соҳибкоронро ба даст оварда, маблағҳои онҳоро ба бахши молиявӣ ҷалб менамояд ва бо ин роҳ базаи пулии иқтисодиётро зиёд мекунад. Дар ин ҳолат, бахшида ба азнавтқасимкунии захираҳо аз ҷониби муассисаҳои миёнаравии молиявӣ ба бахши истеҳсолот ва сармоягузори фишори таварруми аз ҳисоби интишори иловагии пул паст шудан мегарад [8].

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки мақсад ва вазифаҳои асосии бонкҳои марказӣ гуногун буда, онҳо ба таври гуногун бо заминаи ҳуқуқӣ тасдиқ карда шудаанд, масалан дар давлатҳои Австрия, Дания, Фаронса, Олмон, Шветсария, ва Ҷопон ин мақсад ва вазифаҳои Бонки марказӣ тавассути Конститутсия ва ё қонунгузори Бонки марказӣ тасдиқ карда шудаанд. Дар ИМА, Шветсия ва Италия бошад мақсади бонки марказӣ дар қонунгузориашон ба таври умумӣ муррабаб гардидааст [2].

Агар мақсади бонкҳои марказии давлатҳои тараққиқардари мавриди таҳлил қарор диҳем (Ҷадвали 1), он гоҳ мебинем, ки онҳо диққати асосиро ба таъмини муътадили сатҳи нархҳо (Олмон, Ҷопон, Британияи Кабир) медиҳанд. Ҳамзамон, ба масъалаи таъмини муътадили фаъолияти низоми молиявӣ як қатор давлатҳо (Ҷопон, Британияи Кабир, Амрико) диққати хоса медиҳанд. Дар ин радиф мақсади Бонки Ҷумҳурии Мардумии Чин пешгирӣ ва бартараф намудни хавфҳои молиявӣ ва мақсади Бонки марказии ИМА дар самти мусоидат намудан ба ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон ва рушди ҷомеа диққатҷалбкунанда мебошад, чунки чунин мақсадро дигар бонкҳои марказӣ дар назди худ нагузоштаанд. Мақсадҳои мазкур бевосита барои рушди низоми молиявӣ ва дар баландбардории боварии аҳоли ба низоми молиявӣ нақши асосӣ дорад.

Боиси қайд аст, мавриди тадқиқи қарор додани мақсад ва вазифаҳои бонкҳои марказии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (собиқ давлатҳои Иттифоқи Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ) аз манфиат ҳолӣ нахоҳад буд. Чунки онҳо қариб шароити яхела ва давраҳои ташаккулёбии монанд бо Бонки миллии Тоҷикистон доранд, ба истиснои он, ки Бонки миллии Тоҷикистон дар шароити ҷанги шаҳрвандӣ фаъолияти худро ба роҳ монд.

Мақсад ва вазифаҳои бонкҳои марказии собиқ давлатҳои Иттифоқи Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ дар Ҷадвали 2 оварда шудааст.

Чӣ тавре ки мебинем, дар аксари ин давлатҳо мақсади асосии бонкҳои марказӣ ин таъмини муътадили сатҳи нархҳо мебошад, яъне ин давлатҳо пеш аз ҳама сиёсати ҳадафгирии таваррумро мавриди амал қарор медиҳанд. Дар ҷойи дуюм ва сеюм бошад таъмини фаъолияти муътадили низоми бонкӣ ва низоми пардохт ба ҳисоб меравад.

Дар баробари ин дар ҷумҳуриҳои Грузия, Туркменистон, Қирғизистон ва Федератсияи Россия таъмини муътадили қурби пули милли низ яке аз мақсадҳои асосии бонки марказӣ ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон, дар як қатор давлатҳо рушди бозори молиявӣ, таъмини суботи молиявӣ, идоракунии гардиши пул, идоракунии захираҳои асъорӣ ва дастгирии ҳукумат дар масъалаҳои сиёсати иқтисодии давлат низ мақсади асосии бонкҳои марказӣ ба ҳисоб меравад.

Тибқи маълумоти Институти маҷмуи тадқиқоти стратегии Федератсияи Россия, ки дар он мақсади 28 бонкҳои марказии ҷаҳон мавриди тадқиқи қарор дода шудааст дар: 54% - муътадили нархҳо; 50% - муътадили қурби пули милли ва мусоидат ба рушди иқтисодӣ, 46%

- таъмини суботи молиявӣ; 21% - муътадили фаъолияти низоми пурдохт ва 18% - таъмини шуғл ташкил медиҳад [1].

Дар мавриди муқоиса намудани мақсади бонкҳои марказии собиқ давлатҳои шӯравӣ ва бонкҳои марказии давлатҳои тараққикардаи ҳақон, мо мебинем, ки аз ҷониби бонкҳои марказии собиқ давлатҳои шӯравӣ таъмини шуғли аҳоли, бартараф намудани хавфҳои молиявӣ, мусоидат намудан ба ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон ва рушди ҷомеа баррасӣ намегардад ва масъалаи мусоидат ба рушди иқтисодӣ ва таъмини суботи молиявӣ танҳо аз ҷониби як қатор Бонкҳои марказӣ мавриди амал қарор дода мешавад.

Пас маълум мегардад, ки Бонки миллии Тоҷикистон танзимгари асосии низоми бонкӣ ва пулиро қарзӣ ба ҳисоб рафта, бо иҷро намудани мақсадҳои худ, самти рушди иқтисодиёти миллиро муқаррар намуда, рушди муътадили онро таъмин менамояд. Бонки миллии Тоҷикистон дар ҳалли масъалаи таъмин намудани муътадили қурби пули милли ва нигоҳдории сатҳи нархҳо мусоидат намуда, дар баробари нақши худ дар иқтисодиёт дар бахши иҷтимоӣ низ нақши калидӣ дорад. Чунки ин ба қобилияти харидории аҳоли таъсири мусбӣ расонида боиси афзоиши даромади аҳоли мегардад.

Ҷадвали 1 – Мақсади Бонкҳои марказии давлатҳои тараққикарда [4]

Давлатҳо	Мақсади Бонкҳои марказии давлатҳои тараққикарда				
Ҷумҳурии мардумии Чин	Таҳия ва татбиқи сиёсати пулиро қарзӣ	Пешгирӣ ва бартараф намудани хавфҳои молиявӣ	Нигоҳдории суботи молиявӣ		
Ҷопон	Таъмини мунтазами муомилоти пулӣ	Таъмини муътадили нархҳо	Таъмини муътадили фаъолияти низоми молиявӣ		
Олмон		Таъмини муътадили нархҳо			
Британияи Кабир	Таъмини беҳатарии пардохтҳо	Нигоҳдории сатҳи муътадил ва пасти таваррум	Таъмини муътадили фаъолияти низоми молиявӣ	Таъмини фаъолияти муътадили ташкилотҳои молиявӣ	
Иёлоти муттаҳидаи Амрико	Татбиқи сиёсати пулиро қарзӣ	Назорат ва батанзимдарори фаъолияти ташкилотҳои молиявӣ	Таъмини беҳатарӣ ва самаранокии низоми пардохт ва ҳисоббаробаркунии	Мусоидат дар муътадили фаъолияти низоми молиявӣ	Мусоидат намудан ба ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон ва рушди ҷомеа

Ҷадвали 2 – Мақсади Бонкҳои марказии собиқ давлатҳои Иттифоқи Шӯравӣ [6. с.77]

Мақсади Бонкҳои марказии собиқ давлатҳои Иттифоқи Шӯравӣ										
Ҷумҳурии	Таъмини муътадили қурби пули милли	Таъмини муътадили фаъолияти низомии бонкӣ	Таъмини фаъолияти муътадили низомии пардохт	Рушди бозори молиявӣ	Таъмини суботи молиявӣ	Нигохдории муътадили сатҳи нархҳо	Идоракунии муомилоти пулӣ	Идоракунии захираҳои асъорӣ	Омодакунии оморӣ молиявӣ ва тавозуни пардохт	Машваратдиҳӣ ва дастгирии ҳукумат оид ба масъалаҳои сиёсати иқтисодӣ
Арманистон						+				
Белорусия		+	+			+				
Грузия	+			+						+
Қазоқистон						+				
Қирғизистон	+	+	+			+				
Латвия		+	+			+				
Литва						+				
Молдова		+				+				+
Озарбойҷон		+	+			+				
Тоҷикистон		+	+			+				
Туркманистон	+	+								
Украина					+	+				
Ўзбекистон		+	+			+				
Федератсияи Россия	+	+	+	+	+					
Эстония			+		+	+	+	+	+	+

Хулоса

Бонки миллии Тоҷикистон дар таъмини рушди устувори иқтисодиёт нақши муҳимро мебозад. Дар ҳолати нодуруст ва хато ба роҳ мондани фаъолияти бонки марказӣ он метавонад барои иқтисодиёт оқибатҳои ногуворе дошта бошад. Аз ин лиҳоз дар ҳар як давлат, аз он ҷумла дар ҷумҳурии мо низ ба мақсад ва вазифаҳои бонки марказӣ диққати ҷиддӣ медиҳанд.

Айни замон мақсади асосии БМТ ин ноил шудан, нигоҳ доштани сатҳи муътадили нархҳои дохилӣ дар давраи дарозмуҳлат буда, мақсадҳои иловагии он таъмини устувори низоми бонки давлат ва мусоидат ба фаъолияти самаранок ва мунтазами низоми пардохтмебошад. Аммо бо назардошти пешравии технологияҳои бонкӣ, истифодаи шаклҳои нави ҳисоббаробаркунӣ, татбиқи асбоби рақамӣ дар муомилот ва вазъи геосиёсии ҷаҳонӣ зарурати мукамалгардонии мақсадҳои танзимгар ба миён меояд.

Бонки марказии Эстония ва Чин мақсади таъмини суботи молиявиро дар сиёсати худ дар мадди аввал мегузорад, ки ин имкони таъмини беҳатарӣ дар шароити татбиқи иқтисодиёти рақамӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Бонки марказии Грузия ба сифати яке аз мақсадҳои худ фаъолгардонии бозори молиявиро пешбинӣ намудааст, ки ин имкони сафарбаркунии пасандозҳои дохилӣ ба бахши воқеии иқтисодиётро фароҳам меорад. Бонки марказии Федератсияи Россия дар шароити таҳримӣ қарордошта, баҳодихӣ ва пешгирии хавфҳо дар низоми молиявиро чун мақсади иловагии худ истифода бурда истодааст, ки имкони паст кардани таъсир ва фишори таҳримҳо ба низоми таъмин намудааст. Айни замон дар тамоми ҷаҳон бонкҳои марказӣ, аз ҷумла ИМА ба масъалаи таъмини ҳуқуқи истеъмолкунандагони хизматрасониҳои молиявӣ диққати ҷиддӣ дода истодаанд. Чунки маҳаки асосии истифодабарандагони хизматрасониҳои молиявӣ маҳз муштариён мебошанд, набудани боварии онҳо ба низоми, фаъолияти низоми молиявиро ба нестӣ мебарад.

Аз ин рӯ, бо назардошти ин гуфтаҳо ба мақсад мувофиқ мешуморем, ки ба талаботи замони муосир мутобиқ намудани қонунгузори бонкӣ, фароҳам овардани шароити мусоиди ҳуқуқӣ барои рушди босуръати кишвар ва таъмини шароити арзандаи зиндагии мардум ва таҳкими рақобатнокии иқтисоди миллӣ мақсадҳои Бонки миллии Тоҷикистон такмил дода шуда: (1) таъмини суботи молиявӣ, (2) фаъолгардонии бозори молиявӣ, (3) баҳодихӣ ва пешгирии хавфҳо дар низоми молиявӣ (4) мусоидат намудан ба ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон ва рушди ҷомеа ҳамчун, мақсадҳои иловагии Бонки миллии Тоҷикистон муқаррар карда шаванд.

Муқарриз: Саидмуродзода Л.Ҳ. — д.и.и., профессор, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Адабиёт

1. Аналитическая серия Института комплексных стратегических исследований. Выпуск 60 (119), 15 июля 2013 г., Москва -2013г. 168с.
2. Давлатов И.Х. Государственная независимость и новые функции Национального банка Таджикистана // Региональные проблемы преобразования экономики – 2015 - №6(56), стр.106-114
3. Джураев Б.М. Анализ эффективности использования инструментов денежно-кредитной политики // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2016. № 2/8 (215). С. 92-99.
4. Глебова А.Г., Моисеева А.А., Самохина С.О., Строганова Е.М. Цели и функции центральных банков ведущих экономик мира // Мировая экономика и мировые финансы. 2024. Т.3. №1 С. 29-38
5. Горюнова Е.В. Трансформация целей и функций Банка России в современных условиях // Банковское дело №18(546) -2013г.
6. Коваленко С.Б., Швейкин И.Е. Сравнительный анализ особенностей функционирования центральных банков стран постсоветского пространства // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета 2020. №2 (81). стр.76-83
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон”, Душанбе – 2011с. 65 сах.
8. Назаров Д.Т. Некоторые аспекты влияния финансовой глубины экономики на динамику экономического роста в Республике Таджикистан // Экономика Таджикистана – 2025 - №1 – С. 28-38
9. Раҳимзода Ш. Модели долгосрочного прогнозирования отраслей национальной экономики / Ш. Раҳимзода, Л. Х. Саидмуродов, Ф. М. Муминона. – Душанбе : Институт экономики и демографии, 2024. – 170 с.
10. Саидмуродзода Л.Ҳ., Абдуалимзода Ҳ.А. Масъалаҳои мубрами таъмини амнияти молиявӣ: таҳдидҳо ва роҳҳои пешгирии онҳо // Иқтисодиёти Тоҷикистон –2024 - №2 – С.57-65

11. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Қарори МН МО ҶТ № 636 аз 1 декабри соли 2016, Душанбе, 2016. – 86 с.

12. Холбобоев, Ф. С. Некоторые вопросы системы оценки инвестиционных проектов и проблемы развития финансовых рынков / Ф.С. Холбобоев, А.Л. Алимов // Экономика Таджикистана. – 2024. – № 1. – С. 95-104.

13. Чураев Б.М. Фаъолияти бонкӣ (китоби дарсӣ), Душанбе-2014с. Эр-граф, 436с.

14. Чураев Б.М., Шарипов Б.М. Вазъи муосир ва дурнамои рушди бозори дохилии асъори Тоҷикистон // Иқтисодиёти Тоҷикистон. 2021. № 3. С. 112-118.

15. Шарҳи монетарӣ декабри 2024 [Маводи электронӣ] дастрасӣ www.nbt.tj/upload/iblock/3f2/11fvaag330mz0p4pa8edser15sfod2kw/Шарҳи%20монетарӣ%202024%204квар.pdf (Санаи воридшавӣ 12.10.2025).

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ – INFORMATION ABOUT AUTHOR

TJ	RU	ENG
Чураев Бехзод Машрафович	Джураев Бехзод Машрафович	Juraev Behzod Mashrafovich
н.и.и., дотсент	к.э.н., доцент	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
ФҚХ “Фонди бозтамвил”	МКФ «Фонд рефинансирования»	MCF “Refinancing Fund”
E-mail: bjuraev@rund.tj		